

УДК 373.31.02:811.161.2"1920/1941"(09)(045)

Качур Аліна Миколаївна

викладач кафедри української мови та літератури

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький

askpnu@mail.ru

АНАЛІЗ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКТУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (1920-1941 РР.)

Анотація. В умовах формування системи освіти особливо актуальна проблема – змістове наповнення, оскільки зміст освіти – це своєрідна модель вимог суспільства до підготовки молодого покоління. Матеріальним носієм змісту української мови як навчального предмету, засобом його реалізації є навчально-методичні комплекти з української мови, тому розробка і створення підручників, навчальних посібників, дидактичних таблиць – пріоритетне завдання розбудови шкільництва. У статті здійснено описовий огляд букварів, підручників української мови та роздавальних-демонстраційних матеріалів, які широко використовувалися у початкових школах України від початку правління радянської влади і до початку Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: Державний науково-методологічний комітет; дидактичні засоби навчання української мови; навчання української мови; Народний комісаріат освіти; підручникотворення у 1920-1941 рр.; початкова школа України.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Історія людства виразно проявляє діалектичні тенденції у розвитку педагогічної думки та освіти. Варто зазначити, що від якості та кількості дидактичних засобів навчання залежить не лише рівень загальної успішності, грамотності учнів, а й особистісний розвиток школярів.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У сучасному історико-педагогічному проблемному полі існує багато розвідок (Н.Антонець, Л.Березівська, Л.Бондар, Я.Кодлюк, В.Палатна, Л.Пироженко, О.Сухомлинська), присвячених ретроспективному аналізу початкової школи в Україні у 1920-1941 рр. Фрагментарне теоретичне висвітлення дидактичних засобів навчання української мови у початковій школі у 1920-1941 рр. визначили тему і мету нашої статті.

Формулювання цілей і завдань статті. *Мета* – здійснити критично-описовий аналіз шкільних підручників української мови, навчальних посібників та

дидактичних матеріалів для учнів I-IV класів у період перебудови української системи освіти у радянську освітню систему.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перших класах вчителі, враховуючи рекомендації Державного науково-методологічного комітету Народного комісаріату освіти, навчали учнів за різними букварями: «Буквар» Л.Деполович, «Букварець», «Нове село», «Ключ грамоти» М.Нігівського, «Сонечко» С.Титаренко, «Праця та гра» Є.Яновської та ін.

Як відгуки минулих історичних подій щодо свята «8-мі роковини Жовтневої революції» в школах зазначено, що питання Жовтневого свята цілком можна висувати в гаслах та взагалі з букварним матеріалом, тобто дотримуватися принципу зв'язку навчання із життям. Такій можливості цілком сприяє матеріал букварів першої частини. Всі гасла букваря «Червоний прапор», починаючи з перших: «Були пани, були раби», «Де пани, там ярмо», «Нема ярма, ми добули ради», а особливо дальші гасла про склад рад, про Леніна, комуни – всі ці гасла щільно зв'язані з темою «Жовтнева революція». Те ж саме і у букварі «Червоноармієць», де перші лозунги про Червону армію, її склад та завдання теж дають матеріал, зв'язаний з Жовтнем. Пристосовано до проробки питань Червоного Жовтня і букварі міських шкіл, як «Машина-Сила», складений російською мовою, «Ленінофуд» (єврейський буквар). Гасла цих букварів цілком зв'язані з Жовтневою революцією та його досягненнями [4, 27].

Політичні зміни у суспільстві спричинили розвиток радянської шкільної системи, що вплинуло на методику навчання української мови у початкових класах. Кардинальним явищем була заміна звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти методом цілих слів та фраз. Із школи 20-тих років залишилися «Буквар» Л.Деполович [3], «Сонечко: граматики» С.Титаренко [8], в основі яких – звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти. За цим методом процес навчання як і у сучасній школі ділиться на три періоди – добукварний, букварний та післябукварний.

Проаналізовані букварі 30-тих, 40-вих років – «Букварець», «Ключ грамоти», «Праця та гра» – побудовані відповідно до методу цілих слів та фраз. Спільні

характеристики навчальних підручників: весь матеріал поділено на певні теми; кожна сторінка щодо змісту об'єднана певним сюжетом, який розкривається через малюнок і текст; на кожній сторінці дається лише одна нова літера; оформлення сторінки. Воно таке: вгорі основний малюнок, під ним слово, за допомогою якого діти вивчають певну літеру. Нижче, з лівого боку сторінки малюнок речі, назву якої визначає слово, і під малюнком теж є основне слово. Цей другий малюнок запроваджено, щоб не ізолювати річ від загальної картини, сконцентрувати на ній увагу дитини та утворити асоціацію між образом речі і графічним її символом-словом. З правого боку поруч з другим малюнком показана процедура, техніка аналізу слова. Далі йде текст, під ним написане слово або речення, пов'язане зі змістом тексту. Писаний шрифт запроваджується із шостої сторінки букваря. Після матеріалу для опрацювання кожних 5-6 літер у букварі вміщено повторні сторінки. Завдання цих сторінок закріпити опрацьовані літери та утворити із ними найбільш різноманітні комбінації. У букварях є 4 сторінок без тексту, а лише з малюнками. Завдання цих сторінок – дати матеріал для бесід з дітьми з метою розвитку усної мови.

«Букварець» [1] – навчальний підручник, який побудовано так, що навчання можна проводити за методом цілих слів, але розподіл матеріалу у підручнику дещо відрізняється. На третій сторінці матеріал, призначений для формування в учнів графічних навиків – уміння правильно зобразити елементи букв, а також забезпечить підготовку руки до письма. За допомогою асоціативних зв'язків розвивається мислення та фантазія школярів. Уже на наступній сторінці подано абетку та цифри у друкованому та писаному варіантах, тому слід зазначити, що вправ для підготовка руки дитини до письма не достатньо. На наступних сторінках розміщено вправи для запам'ятовування шляхом зорового сприймання форми значної кількості слів. Згодом розпочинався звуковий аналіз слів, тому учні погано засвоювали звукову і буквену будову слів. Предметні малюнки та сюжетні ілюстрації сприяють кращому запам'ятовуванню слів та розвитку усного мовлення. Текстовий матеріал розміщено від простішого до складнішого. Перевага належить прозовим текстам, зміст яких легко сприймається учнями. Творів малих

фольклорних жанрів немає. Тексти «Спілка», «Жовтневі свята», «Жовтневе свято», «Жовтнева революція», «Жовтенята» сприяли формуванню національної свідомості та самосвідомості, проте із певними хибами, наприклад, що Ленін подолав царизм і подарував людям бажану волю, а часи національно-визвольних змагань у 1917-1919 рр. не згадуються. Видано в обсязі 50 000 примірників.

Коли діти вже знайомляться з окремими літерами, то «Ключ грамоти» [6] можна перетворити на своєрідну алфавітну книжку. У цьому його особливість. Для цього доведеться взятися за ручну працю, за ножиці і повірізати в книжці з краю кожного листочка по лініях відповідні смужки паперу. Користуючись закладкою, можна відразу розгорнути книжку посередині, при чому побачимо з лівого та з правого боку ніби східці з літер. На кожній із них видно нову літеру, а на останніх – ще й розділові знаки та цифри. Логічність і доступність апарату орієнтування у підручнику допомагає першокласникам швидко віднайти потрібну букву чи цифру. Літери вивчаються відповідно до порядкового номеру в українській абетці. У цьому підручнику є додаткові вправи для опрацювання вивченої літери, а також писаний текст подано паралельно друкованому. Шрифт чіткий і відповідає віковим особливостям учнів. У даному підручнику для читання запропоновано лише окремі слова, а речень і текстів немає. Тому, на нашу думку, цей дидактичний засіб доречно використовувати як допоміжний на етапі вивчення букв, а не протягом усього періоду навчання грамоти. Сюжетні ілюстрації та предметні малюнки сприяють збагаченню словникового запасу школярів.

«Праця та гра» Є. Яновської [12] – буквар, який дозволено Державним науково-методологічним комітетом Народного комісаріату освіти для використання як допоміжний засіб. Учитель навчання мови проводить на основі аналізу текстового матеріалу, коли учні уже знають українську абетку. Для роботи підібрано художні, доступні тексти, які відповідають дитячим інтересам. Тематика різноманітна. Пізнавальна і виховна цінність підбраного матеріалу на високому рівні. Чітко прослідковується органічна пов'язаність навчально-виховного процесу із суспільними умовами життя та політикою. Комплексний підхід у навчанні мови за умов використання цього засобу створить можливості для забезпечення єдності усіх

складових всебічного розвитку особистості – розумової, моральної, трудової, естетичної, пізнавально-світоглядної, емоційно-вольової сторін особистості. Елементи ігрового навчання збуджують інтерес учнів, ілюстративний матеріал та можливість впровадження бесід сприяють розвитку мовлення учнів. Оформлення букваря на високому рівні.

Застосування методу цілих слів у школах у перші роки Радянської влади призвело як до зниження рівня навички читання, так і до збільшення кількості орфографічних помилок у письмових роботах учнів. У 1934 р. у методиці навчання грамоти було здійснено переворот до звукового аналітико-синтетичного методу [2, 41].

У підручниках С. Чавдарова «Українська мова» для I, II, III, IV класів навчальний змісту, що стосується основних одиниць мовної системи, розширюється і поглиблюється від класу до класу. Це забезпечує реалізацію принципу наступності в рамках початкової школи та принципу перспективності, зорієнтованої на навчання у старших класах. Підручник побудовано з безпосередньо взаємопов'язаних тем з синтаксису (типи речень за метою висловлювання, різні випадки розстановки розділових знаків, у IV класі – пряма мова, розділові знаки при однорідних членах речення та у складному реченні); фонетики і графіки. Дві третіх навчального матеріалу направлено на вироблення правописної грамотності школярів. Частина мови учні починають вивчати уже із II класу (іменник, прикметник, дієслово), а у IV класі поглиблюють знання про самостійні частини мови і вивчають службові частини мови. Будову слова вивчають у IV класі. Навчальний рік розпочинається і закінчується повторенням вивченого матеріалу. Ілюстративний матеріал у підручниках доповнює його основний зміст і сприяє реалізації основної мети навчання мови.

Для вивчення грамоти вчителі використовували розрізну абетку великого розміру, картки з цілими словами, картки з малюнками, картки із складами, лото тощо. Картки виготовляли із грубого паперу чи картону. Учителеві досить обвести контури літер на картці і дати комусь з кращих учнів заштрихувати олівцем. До

виготовлення засобів навчання доцільно залучати старших учнів – шефів першого класу [5, 5].

У процесі навчання грамоти демонстраційним матеріалом була «Азбука в папці», яка складалася із папки та аркуша розрізної азбуки [11]. Папки багаторазово використовували у наступні роки для інших дітей, аркуші – для кожного учня у кожному наступному класі окремі. Букви розрізної азбуки вирізуються і видаються дітям після того, як дана буква вивчена на уроках грамоти, тобто кожного уроку одна нова буква. Одержана картка з певною буквою вкладається у відповідну кишеньку, на якій надрукована дана буква. У папці, окрім кишеньок для букв, є ще місце для вкладання слів та речень. Зміст і спосіб представлення цих дидактичних матеріалів доповнював та урізноманітнював сторінки букваря на уроках грамоти, а також вправи із розрізною азбукою практикувалися як позаурочна робота, домашня робота. Учні вдома викладали задане, а в класі вчитель перевіряв. «Азбука в папці» у практиці перших класів прискорювала і полегшувала опанування дітьми грамоти; давала можливість урізноманітнити і поживити методи навчання грамоти. У цьому допомагали різні види вправ: скласти і розкласти склади, слова; змінити у викладеному слові одну (дві, три) букву на другу, щоб вийшло нове слово; додати або забрати склад, щоб вийшло нове слово; вставити пропущений склад, букву або слово; із запропонованих букв скласти декілька слів; додати слово, щоб закінчити думку; до викладеного слова додати таке слово, щоб воно означало той самий предмет у множині і навпаки; викласти слова, що означають дерева, посуд, одяг, меблі тощо. Підбір вправ залежить від майстерності та творчості вчителя. Праця з цим приладдям при правильному керівництві вчителя виховує також акуратність, організованість і орієнтаційні здібності. Систематичні вправи з розрізною азбукою покращують правильність писання у дітей, зокрема зменшують пропуски букв, що так характерно для дітей, які вперше опановують грамоту. «Азбука в папці» цікавить учнів не тільки тоді, коли вони вивчають азбуку, а й у післябукварний період.

З метою полегшення виконання вправ з «Азбукою в папці» у класі встановлювали азбуку-вітрину, яка виготовлялася з великого аркушу картону, по

краях наклеюються 32 кишеньки: 11 вгорі, 5 праворуч, 11 внизу і 5 ліворуч; зверху кожної з них наклеюється одна з букв азбуки; в кишеньки поступово закладаються букви, з якими ознайомилися діти [11].

З наочних засобів при вивченні граматики української мови, що потрібні для I-II класів: дидактичний матеріал для роботи з деформованим текстом (конверти з картками або білетиками з написаними на них реченнями і окремими словами), щоб діти могли будувати з них речення; таблиці алфавіту; таблиці голосних і приголосних; таблиці слів з наголосами; таблиці з прийменниками. Для III-IV класів необхідні таблиці відмінків, схем граматичного розбору, порівняльні таблиці окремих відмінків для кращого запам'ятання їх особливостей, таблиці прислівників прийменників [10, 92].

Для вивчення правопису української мови використовували орфографічні таблиці, складені М.Христенком (видані «Радянською школою» у 1934 р.), також використовувати таблиці, виготовлені самим учителем. Всіх таблиць М.Христенка є 15. Зміст цих таблиць такий (за номерами): 1. Матеріал до вживання знака м'якшення в кінці слова – I клас; 2. Матеріал до вживання знака м'якшення перед о (льон) – II клас; 3. Матеріал для засвоєння форм -ський, -зький, -цький – II клас; 4. Матеріал для апострофа в середині слова (п'ять) – II клас; 5. Матеріал для апострофа на початку слова після префіксів (об'їхав тощо). – II клас; 6. Матеріал для подвоєних приголосних (навчання) – II клас; 7. Матеріал для правопису ненаголошених е та и – II клас; 8. Матеріал для правопису відмінків чоловічого роду – III клас; 9-10. Матеріал для правопису відмінків жіночого роду – III клас; 11. Матеріал для правопису особових закінчень – III і IV класи; 12. Матеріал для правопису наказової форми дієслова – IV клас; 13-14. Матеріал для засвоєння правопису числівників – IV клас; 15. Матеріал для засвоєння правопису дієвідмін – IV клас [9].

Крім навчального підручника, учні користуються також збірками вправ. Є окремі збірки для I-II класів, для III і для IV класів. Ці збірки подають додатковий матеріал для граматично-орфографічних вправ, звільняючи вчителя від потреби на кожний урок добирати тексти для закріплення матеріалу, систематичного повторення, для домашніх завдань учнів. Усі проаналізовані збірники вправ було

видано Державним навчально-педагогічним видавництвом «Радянська школа». Це свідчить про те, що на території радянської України навчально-методичну літературу друкували організовано, під контролем Народного комісаріату освіти та із урахуванням вимог навчальної програми з української мови, потреб початкової школи та рекомендацій провідних науковців та методистів.

У тогочасній початковій школі широкого розгалуження набули навчально-методичні комплекти М.Христенко, ухвалені Державним науково-методичним комітетом Народного комісаріату освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки. З метою підвищення правописної грамотності та розвитку спостережливості й уваги до мовних одиниць у збірниках вміщено вправи для списування та завдання до вправ. Текстовий матеріал підібрано з урахуванням вікових особливостей учнів та інтересів, а також із врахуванням суспільно-політичної атмосфери. Це тексти про тварин, про особливості пір року, про Жовтневу революцію, про життєдіяльність дітей. Пізнавальна і виховна цінність творів підвищують інтерес учнів до вивчення української мови. Зразки чистописання розвивають в учнів навички каліграфічного, охайного, грамотного письма, прищеплюють бажання розвивати культуру усного і писемного мовлення, збагачують активний словник школярів літературними мовними засобами. Додаткові завдання кожної вправи сприяють розвиткові мислення і мовлення учнів, систематизації та закріпленню знань з фонетики, графіки, орфографії, морфології, морфеміки та словотвору, удосконаленню навичок орфографічної грамотності та вмінню зв'язно висловлюватися. Систематична робота із навчальними підручниками «Письмо в школі», «Шкільне писання» підвищать рівень мовної та мовленнєвої компетентностей молодших школярів.

І. Рейзеров у співавторстві з М. Христенко для учнів другого класу початкової школи видали «Прописи», затверджені Народним комісаріатом освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки. На 47 сторінках розміщено пам'ятку учневі, у якій сформульовано 9 порад щодо правильного сидіння за партою, розміщення зошита, тримання пера та ручки, а також зразки каліграфічного письма елементів літер, букв, слів, цифр, словосполучень та текстів. Твори для списування

віддзеркалювали суспільно-політичний лад, досягнення народу за часів Радянської влади. Значна частина текстового матеріалу присвячена політичним діячам В.Леніну та Й.Сталіну. Прописи сприяли виробленню навичок каліграфічного, грамотного письма та вихованню громадянина Радянського союзу [7].

Для каліграфічних вправ рекомендовано використовувати зошити спеціального формату: у три-дві лінії з поперечними лініями, нахиленими праворуч. Для I класу зошити у три лінії, які пересікаються косою лінією; віддалення між крайніми лініями – 9 мм, між косими – 4-5 мм. Для II класу – у дві лінії, які пересікаються косою; віддалення між лініями – 6 мм. Для III класу – у дві лінії з віддаленням у 6 мм без косої, для IV класу – в одну лінію. Спеціальна ліновка зошитів для письма має важливе значення для успішної роботи з каліграфії, бо вона визначає напрямок літери, регулює нахил її, надає впевненості учневі; визначає висоту літер, привчає учнів дисциплінувати рухи пальців; допомагає нормувати віддалення між літерами в слові; визначає напрямок рядків: без ліновки рядки набігали б один на другий. Відсутність ліновки змушує дітей переборювати багато труднощів без особливої для себе користі, але з тою великою шкодою, що вони витрачають багато дорогоцінного часу [10, с.39].

Висновки. Оцінку навчально-методичного комплексу з української мови у початковій школі зроблено на основі узагальнення досвіду роботи вчителів початкової школи у 1920-1941 рр., враховуючи теоретико-лінгвістичні, науково-методичні та поліграфічні характеристики навчального засобу.

Проведений науково-теоретичний і порівняльний аналіз свідчить, що новаторськими ідеями щодо структурування змісту підручників з української мови є: проведення ідеї функції та зв'язку мови з життям; використання принципу доступності у викладанні теоретичного матеріалу (підручники можуть використовуватися не лише як навчальні посібники у школі, але і як посібники для самостійного вивчення предмета); застосування конкретно-індуктивного методу викладу матеріалу; активізація діяльності учнів у процесі засвоєння нового матеріалу; запровадження співпраці учителя і учня; формування мережі посилань (підручники вміщують посилання, причому не тільки від наступного змісту до

попереднього, а й від попереднього до наступного, що формує уміння працювати з підручником і демонструє єдність лінгвістичної теорії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Букварець. – Харків: Державне видавництво України, 1927. – 24 с.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі/ М.С.Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 270 с.
3. Дєполович Л.П. Як навчити грамоти за букварем Л.П.Дєполович/ Л.П.Дєполович. – К.-Харків: Радянська школа, 1938. – 44 с.
4. Матеріали Державного науково-методологічного комітету/ Народній комісаріат освіти УСРРР. – 1925. – №2. – 28 с.
5. Музиченко О.Ф. Як навчити грамоти за букварем/ О.Ф.Музиченко, Ю.О.Музиченко, Л.П.Дєполович. – Харків: Радянська школа, 1934. – 78 с.
6. Нігівський М.Ф. Ключ грамоти: з методичним поясненням/ М.Ф.Нігівський. – Умань: Селянська правда, 1926. – 89 с.
7. Рейзеров І.Д. Прописи: для учнів другого класу початкової школи/ І.Д.Рейзеров, М.Т.Христенко. – К.-Харків: Радянська школа. – 2-ге вид. – 1937. – 47 с.
8. Титаренко С. Сонечко: граматики/ С.Титаренко. – К.: Держвидав, 1921. – 2 вид., перероб. – 64 с.
9. Христенко М. Додаток до орфографічних таблиць з української мови для початкової школи: методичні вказівки для вчителів/ М.Христенко. – Х.: Радянська школа, 1934. – 12 с.
10. Чавдаров С.Х. Методика викладання української мови (граматики і правопису) середній школі/ С.Х.Чавдаров, затв. НКО УРСР. – К.-Харків: Радянська школа, 1946. – 310 с.
11. Як користуватися «Азбукою в папці»: методичні вказівки для вчителів початкової школи/ Нарком освіти УРСР. – К.: Радянська школа, 1939. – 4-те вид. – 4 с.
12. Яновська Є. Праця та гра/ Є.Яновська. – Харків: Книгоспілка, 1925. – 76 с.

Рецензент

Ткачук Г.О. – кандидат пед. наук, доцент

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014

АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО КОМПЛЕКТА ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ (1920-1941 ГГ.)

Качур Алина Николаевна

преподаватель кафедры украинского языка и литературы

Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии, г. Хмельницкий

askpnu@mail.ru

Аннотация. В условиях формирования системы образования особенно актуальна проблема – наполнение учебного предмета. Содержание образования – это своеобразная модель требований общества к подготовке молодого поколения. Материальным носителем содержания украинского языка как учебного предмета, средством его реализации являются учебно-методические комплекты по украинскому языку. Поэтому разработка и создание учебников, учебных пособий, дидактических таблиц –

приоритетная задача развития школы. В статье описательный обзор букварей, учебников украинского языка и демонстрационных материалов, которые широко использовались в начальных школах Украины с начала правления советской власти и до начала Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: Государственный научно-методологический комитет; дидактические средства обучения украинского языка; обучения украинского языка; Наркомпрос; создание учебников в 1920-1941 гг.; начальная школа Украины.

ANALYSIS OF THE CONTENTS OF TRAINING APPLIANCES AND METHODOLOGICAL MANUALS OF UKRAINIAN LANGUAGE FOR PRIMARY SCHOOL (1920-1941 YEARS)

Alina M. Kachur

academic

Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytsky

askpnu@mail.ru

Abstract. Under the conditions of formation of the system of education is particularly relevant problem - filling scientist subject. Content of education - a kind requirements model society in the preparation of the young generation. Material carrier content of the Ukrainian language as a school subject, for its implementation are teaching kits in the Ukrainian language. Therefore the development and creation of of textbooks and manuals, didactic of tables - a priority the development of the school. Article descriptive overview ABC books, textbooks Ukrainian language and demonstration materials, which are widely used in primary schools in Ukraine since the beginning of the reign of Soviet power and the beginning of the Great Patriotic War.

Keywords: State Committee for Scientific and methodological; didactic tools teaching Ukrainian; teaching Ukrainian; National Commissariat of Education; the creation of textbooks in 1920-1941 years; Elementary School in Ukraine

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bukvarets. – Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. – 24 p. (in Ukrainian).
2. Chavdarov S.X. Metodyka vykladannia ukrainskoi movy (hramatyky i pravopysu) serednii shkoli/ S.Kh.Chavdarov, zatv. NKO URSR. – K.-Xarkiv: Radianska shkola, 1946. – 310 p. (in Ukrainian).
3. Depolovych L.P. Yak navchyty hramoty za bukwarem L.P.Depolovych/ L.P.Depolovych. – K.-Kharkiv: Radianska shkola, 1938. – 44 p. (in Ukrainian).
4. How to use "Alphabet in a folder": methodical pointing for the teachers of initial school/ Narkom osvity URSR. – K.: Radjansjka shkola, 1939. – fourth edition. – 4 p. (in Ukrainian).
5. Janovsjka Je. Pracja ta ghra/ Je.Janovsjka. – Kharkiv: Knyghospilka, 1925. – 76 p.
6. Khrystenko M. Dodatok do orfohrafichnykh tablyts z ukrainskoi movy dlja pochatkovoii shkoly: metodychni vkazivky dlja vchyteliv/ M.Khrystenko. – Kh.: Radianska shkola, 1934. – 12 p. (in Ukrainian).
7. Materials of the State scientifically-methodological committee/ Narodnij komisariat osvity USRRR. – 1925. – #2. – 28 p. (in Ukrainian).

8. Muzychenko O.F. Yak navchyty hramoty za bukvaem/ O.F.Muzychenko, Yu.O.Muzychenko, L.P.Depolovych. – Kharkiv: Radianska shkola, 1934. – 78 p. (in Ukrainian).
9. Nihivskyi M.F. Kliuch hramoty: z metodychnym poiasnenniam/ M.F.Nihivskyi. – Uman: Selianska pravda, 1926. – 89 p. (in Ukrainian).
10. Reizerov I.D. Propysy: dlia uchniv druhoho klasu pochatkovoï shkoly/ I.D.Reizerov, M.T.Khrystenko. – K.-Kharkiv: Radianska shkola. – second edition. – 1937. – 47 p. (in Ukrainian).
11. Tytarenko S. Sonechko: hramatyka/ S.Tytarenko. – K.: Derzhvydav, 1921. – second edition done. – 64 p. (in Ukrainian).
12. Vashulenko M.S. Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli/ M.S.Vashulenko. – K.: Osvita, 2006. – 270 p. (in Ukrainian).